ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 9, številka 1-2, maj 2005 · ISSN 1408-2969

RESNICA

Urban Kordeš

Resnica je konstrukt

Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani

Citiranje: Urban Kordeš, »Resnica je konstrukt«, *Analiza: časopis za kritično misel* 9, št. 1-2 (2005): 100–110.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Urban Kordeš
Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani

RESNICA JE KONSTRUKT

Konstruktivisti gledamo na resnico kot na orodje; kot na pripraven koncept, ki zelo pomaga pri konstruiranju/vzpostavljanju trdnega (objektivnega) sveta. Vprašanje resnice (in tudi vprašanje kriterija zanjo), prav tako kot ostali metafizični koncepti, spada med v principu neodločljiva vprašanja. Von Foerster trdi, da so to vprašanja, na katere si odgovor lahko izberemo. Možnost izbora (konstrukcije, izumljanja, privzetja, sprejetja) odgovora imamo seveda samo v fazi konstrukcije miselnega sistema. V drugem delu hermenevtičnega kroga pa ni več možnosti izbora, na tem delu smo omejeni z logično zgradbo, ki smo jo utemeljili v prvem, kreativnem delu kroga. Na tem delu je resnica nekaj trdnega, nekaj kar lahko odkrijemo.

Zdi se mi, da se konstruktivistični pogled loči od ostalih epistemologij ravno po upoštevanju celotnega, stalno se ponavljajočega epistemološkega kroga konstrukcije/objektivizacije.

Ključne besede: konstruktivizem, neodgovorljiva vprašanja, kreativni krog.

Uvod

Dve leti nazaj je umrl Heinz von Foerster. V slovenskih filozofskih krogih to ime ne zazveni najbolj znano. Menim pa, da je von Foersterjeva filozofska anonimnost neupravičena, čeprav se sam nikoli ni prišteval med filozofe. Von Foerster je bil kibernetik. Pri prvih korakih kibernetskega gibanja je sodeloval z Gregoryjem Batesonom, Robertom Wienerjem, Margaret Mead in z drugimi. Kar ga prišteva med filozofe, je njegovo stališče, da je "kibernetika praktično enako kot epistemologija". Foerster je nakazal, da prihodnost znanosti ne leži v odkritju "svetovne formule", ki bo razložila vse – vsem, ampak v preusmeritvi pozornosti od iskanja objektivnih resnic k zavedanju posameznikove (opazovalčeve) interakcije z opazovanim in iz tega izhajajoča posameznikova drža do sveta. Če opazovalčeva vpletenost ne bo več nekaj, kar je treba izkoreniniti iz znanosti, ampak bo postala sama predmet raziskovanja, je to seveda projekt za epistemologe.

Von Foerster je svoj epistemološki projekt imenoval kibernetika drugega reda,

pri čemer "drugi red" namiguje na rekurzijo, na katero naletimo, ko skušamo razmišljati o razmišljanju, opazovati opazovanje oziroma spoznavati spoznavanje. Gre za nadgradnjo konstruktivističnega razmišljanja. Sam zanjo najraje uporabljam termin *stališče udeleženosti*. Von Foersterjeva dediščina opozarja na to, da konstruktivistično razmišljanje – prav tako kot vsi drugi epistemološki sistemi – prej ali slej nujno zaide v epistemološko zanko, v začaran krog. Nadgradnjo, ki jo prinaša stališče udeleženosti, bi lahko označil kot prehod *od objektivnosti k odgovornosti* in/oziroma *od analitične jasnosti k zaupanju*. Kaže, da je nujen korak, ki nas reši pred začaranim krogom, eksistenčna zavezanost tistemu, kar govorimo.

Münchhausenska trilema

Skoraj vse discipline (znanstvene, pa tudi filozofske) si lahko privoščijo nerazmišljanje o tem, *kako* spoznavajo svoje področje raziskovanja. Vsaka disciplina se lahko izgovarja na kakšno drugo, bolj "temeljno", in mirno predpostavlja, da je "tam nekje spodaj" vse lepo urejeno in trdno. Edino epistemologi nimamo te sreče, saj ni "spodaj" ničesar, na kar bi se lahko sklicevali. Težava je v tem, da spoznanje lahko utemeljujemo samo s spoznanjem. Če določeno spoznanje utemeljujemo s kakšnim drugim spoznanjem, tega drugega spet z naslednjim in tako dalje, dobimo neskončen regres utemeljevanj; če pa smo kje v tej verigi utemeljevanj uporabili začetno spoznanje, smo dobili "neveljaven, krožni argument" (Ule, 2001: 25). Skeptik Agrippa, pozneje pa še Hans Albert in Leonard Nelson so pokazali, da spoznavna teorija pri utemeljevanju oziroma upravičenju spoznanja nujno pride do protislovja ali *krožnosti* ali pa se zateče k dogmatskemu apriorizmu. Popperjev učenec Albert je ta izbor možnosti poimenoval *münchhausenska trilema*, po lažnivem baronu Münchhausnu, ki naj bi se (skupaj s svojim konjem) izvlekel iz močvirja tako, da se je vlekel za lase.[1] Nobena od naštetih poti ni logično sprejemljiva, drugih poti pa ni. Kljub temu (ali pa ravno zato) osnovno epistemološko spraševanje po možnosti, izvoru ter veljavnosti spoznanja še vedno zaposluje filozofe, nič manj kot v Platonovih časih. Načini odgovarjanja so seveda postali bolj raznoliki, poskusi odgovorov kompleksnejši, "osnovno vprašanje pa je, skoraj brez izjeme, ostalo nedotaknjeno" (Glasersfeld, 1984: 3).

Von Foerster (1990) je to starodavno epistemološko debato začinil z novo idejo. Meni namreč, da spada vprašanje epistemološkega stališča med tista, na katera si odgovor lahko *izberemo*. Dokazovanje in sklicevanje na objektivna dejstva ne pride v poštev. Izbor epistemološkega stališča seveda ni preprosta racionalna odločitev za ta ali oni filozofski koncept, ampak gre za eksistenčno pomemben izbor, ki smo ga opravili nekje v preteklosti – in ga vsak trenutek znova potrjujemo. Izbrano stališče bistveno determinira posameznikove spoznavne navade in s tem (s konstruktivističnega vidika) njegov svet. Izbora ne moremo objektivno preverjati, saj izbrani odgovor vzpostavi epistemološke okvire, prav ti

[1] Ideja o dviganju samega sebe z vlečenjem za svoje lase je konstruktivistom zelo domača, vendar se na tem mestu ne nameravam spuščati v razpravo o konstruktivističnem konceptu samovzdržujoče se narave spoznavanja.

okviri pa so podlaga za omrežje konceptov, na osnovi katerih se odločamo in argumentiramo izbiro odgovora.

Takšno razmišljanje nas (pričakovano) pripelje v paradoksalno situacijo, ki kaže na to, kako ne moremo seči "pod" svoje epistemološko prepričanje (oziroma "pod" svoj epistemološki izbor). Če smo si izbrali stališče udeleženosti,[2] potem je opisani razmislek (o tem, da smo si epistemološko stališče izbrali izmed več možnih in da vse sledi iz tega) smiseln. Če pa svoje razmišljanje utemeljujemo na obstoju objektivnega sveta, na katerega naj bi se naše teorije nanašale in se mu asimptotično približevale (realizem), potem opisani razmislek ne drži – pomeni zdrs v relativizem, paradoks in prepovedano krožnost. Z epistemologijo si pri utemeljevanju epistemoloških predpostavk pač ne moremo pomagati! Pravzaprav si pri utemeljevanju epistemoloških predpostavk ne moremo pomagati z ničimer.

Novost, ki jo prinaša von Foersterjeva teza o možnem[3] izboru epistemoškega stališča, je ideja *mirne "koeksistence" epistemologij*; nekateri ljudje "uporabljajo" konstruktivistično (von Foerster jih imenuje *izumitelji)*, drugi pa realistično (t. i. *odkritelji*)[4]. Obojim pa uspe preživeti, kar pomeni, da obe epistemološki poziciji *delujeta*. Za konstruktivista je to potrditev teze, da je epistemologija stvar izbire. Prepričan pa sem, da ta isti podatek realistu pove povsem nekaj drugega. Tako da smo spet na začetku, vendar nas to ne bo zmotilo, saj je že von Foerster anticipiral ta zaplet. Njegov odgovor se glasi takole:

> "Nekoč so me vprašali, kako prebivalci tako različnih svetov, kot so ti, ki sem jih opisal, prebivalci sveta, ki so ga sami odkrili, in prebivalci sveta, ki so ga sami izumili, sploh lahko živijo skupaj. Na to vprašanje ni težko odgovoriti. Odkritelji bodo verjetno postali astronomi, fiziki in inženirji; izumitelji pa družinski terapevti, pesniki in biologi. In nihče ne bo imel težav s skupnim življenjem, vse dokler bodo odkritelji odkrivali izumitelje in izumitelji izumljali odkritelje." (von Foerster, 1992)

Stališče udeleženosti

Oba, konstruktivizem in realizem, sta konsistentna miselna sistema, zaradi tega je vprašanje "Kdo ima prav?" v principu *neodločljivo*[5]. Nič nas ne more "prisiliti", da bi se odločili za eno ali drugo stran.

Odločljiva in neodločljiva vprašanja[6]

Primer odločljivega vprašanja, ki nam ga ponuja Foerster, je: "Je število 76534 deljivo z dva?" Lahko bi si izmislil tudi težja vprašanja. Spomnimo se samo na Fermatov "zadnji teorem", ki pravi, da enačba $x^n + y^n = z^n$ nima za $n>2$ nobene

[2] V prvem približku ga lahko enačimo s konstruktivizmom.
[3] Bolje rečeno: *nujnem*.
[4] Nikakor ne želim reči, da sta omenjeni epistemološki poziciji edini možni.
[5] Z "neodločljivo" prevajam Gödlov *unentscheidbar*.
[6] Idejo je von Foerster predstavil v mnogih člankih. Na primer v "Through the Eyes of the Other" (1990).

rešitve v celih, od nič različnih številih. Skoraj štiristo let je bilo potrebnih, da so matematiki odkrili zaporedje matematičnih korakov, ki je odločilo v prid Fermatovi domnevi. Iskanje takega zaporedja postavlja problem v okvirih logično-matematičnih relacij, kar zagotavlja, da lahko splezamo s kateregakoli od vozlišč te mreže na katerokoli drugo. Odgovora na nekatera odločljiva vprašanja morda nikoli ne bomo našli, vemo pa, da leži znotraj trdno postavljene mreže.

Primera take miselne mreže sta Evklidovi *Elementi* ter Russellova in Whiteheadova *Principia Mathematica*. Namen *Principiov* je bil vpeljati pojmovni aparat, ki bi omogočal natančno dedukcijo, brez nekonsistentnosti in ostankov. Kljub temu je leta 1931 Kurt Godel objavil članek o "formalno neodločljivih propozicijah v *Principii Mathematici* in sorodnih sistemih", v katerem demonstrira, da niti tako skrbno postavljeni logični sistemi, kot sta ga predstavila Russell in Whitehead, niso imuni na neodločljivosti.

Načelno neodločljiva vprašanja po von Foersterju z lahkoto najdemo vsepovsod, tudi izven formalnih sistemov. Heinz je rad navajal vprašanje o izvoru vesolja – saj "nikogar ni bilo tam, da bi si vso stvar ogledal". Zdelo se mu je, da "postane bolj jasno ob vseh raznolikih odgovorih, ki se ponujajo. Nekateri trdijo, da je vesolje nastalo v enem samem dejanju kreacije, kakih 4 do 5.000 let nazaj; drugi trdijo, da začetka sploh nikoli ni bilo in tudi konca nikdar ne bo, saj je vesolje dinamično uravnotežen sistem; potem so še taki, ki trdijo, da je pred približno 10 do 20 milijardami let vesolje nastalo z velikim pokom, katerega šibke sledove lahko slišimo z močnimi radijskimi antenami." (von Foerster, 1990)

Von Foersterjev metafizični postulat

Po von Foersterju je med odločljivimi in načelno neodločljivimi vprašanji bistvena razlika. Zajel jo je v svojem metafizičnem postulatu:

> *Edina vprašanja, o katerih se lahko odločamo, so tista, ki so načelno neodločljiva*.

Odločljiva vprašanja so že odločena z izborom miselnega omrežja, v katerem jih postavimo, in z izborom pravil, po katerih povezujemo to, čemur rečemo "vprašanje", s tem, kar lahko imamo za "odgovor". Včasih gre hitro, včasih traja zelo dolgo, vendar pa na koncu, po zaporedju nujnih logičnih korakov, vedno prispemo do neovrgljivega odgovora: dokončnega "da" ali dokončnega "ne". O odločljivih vprašanjih oziroma odgovorih nanje se torej ne moremo svobodno odločati, ker so že odločena – lahko bi rekli odgovorjena – s tem, da smo izbrali kontekst, v katerem jih sprašujemo, in pravila, po katerih želimo dobiti odgovor.

Kadar pa se odločamo o načelno neodločljivih vprašanjih, nismo pod nikakršno prisilo, še celo pod logično ne, pravi von Foerster. Nobene zunanje nuje ni, ki bi nas silila, da na taka vprašanja odgovorimo tako ali drugače. Svobodni smo - *komplement nuje ni naključje, temveč izbira*. Z besedami von Foersterja (1995): "Z odločanjem o načelno neodločljivih vprašanjih si. lahko izberemo, kdo hočemo postati."

Svoboda izbire prinaša s sabo odgovornost za svoj izbor, odgovornost, ki je ne

moremo pripisati nekomu drugemu. Von Foerster (1995) piše: “S precej domišljije in izvirnosti so si ljudje izmislili mehanizme, po katerih lahko človek zaobide to strahotno breme. S pomočjo hierarhije smo zgradili celotne institucije, v katerih je odgovornost nemogoče določiti. Vsakdo v taki instituciji lahko reče: ‘Naročeno mi je bilo, da naj naredim X.’” Po njegovem ta fraza očitno nadomešča: “Med mnogimi možnostmi, ki sem jih imel, sem se odločil za X.”

Objektivnost je priljubljen pripomoček za izogibanje odgovornosti (spomnimo se samo na frazo “objektivne okoliščine”). Pogoj za objektivnost, da lastnosti opazovalca ne vplivajo na opis njegovih opažanj, odstrani bistvo opazovanja, namreč spoznavanje. Na tak način *opazovalca “zreduciramo na fotokopirni stroj in uspešno izigramo predstavo o odgovornosti”*, (von Foerster, 1995; kurziva U. K.)

Sem del sveta?

Hierarhija, objektivnost in podobni pripomočki so le izpeljave odločitve, ki smo jo sprejeli (ali pa pristali nanjo) o odgovorih na korenska neodločljiva vprašanja. Na primer:

> *Sem ločen od sveta?* Torej vsakič, ko pogledam, gledam kot skozi ključavnico na neko razkrivajoče se vesolje. •
>
> Ali:
>
> *Sem del sveta?* Torej vsakič, ko delujem (tudi spoznavanje je delovanje!), spreminjam sebe in tudi vesolje.

Prva možnost predstavlja realistov izbor, če pa izberem drugo možnost, zavzamem stališče udeleženosti. Na tem mestu se ne bom spuščal v polemiko o tem, ali obstajajo še druge možne epistemološke pozicije. Sam menim, da. Vsekakor pa je očitno, da med omenjenima alternativnima, v samih temeljih različnima svetovoma, zija globok prepad, ki ju lahko ustvarijo take odločitve. Lahko se vidim kot prebivalec neodvisnega vesolja, katerega pravilnosti, zakone in navade bom sčasoma odkril, ali pa kot udeleženca zarote, katere navade, zakone in pravila pravkar izumljam(o). Kot rečeno, von Foerster govori o izbiri med odkriteljem in izumiteljem:

> “Kadarkoli se pogovarjam z ljudmi, ki so se odločili postati ali odkritelji ali izumitelji, me spet in spet osupne dejstvo, da se svoje odločitve sploh ne zavedajo. Povrh tega vedno, kadar morajo svoje stališče braniti, postavijo pojmovni okvir, za katerega se izkaže, da je tudi sam rezultat odločitve o načelno neodločljivem vprašanju.” (von Foerster, 1995)

Iz tega citata lepo odseva rekurzivnost spoznavanja. Mi in samo mi se manifestiramo skozi izbor med omenjenima vprašanjema (in v odgovoru na katerokoli neodločljivo vprašanje). Vsak poskus, da bi opravičili svojo odločitev, je obsojen na neuspeh, ker bi takšno opravičevanje zahtevalo artikulacijo omrežja, znotraj katerega vprašanje postane odločljivo. Pri tem pa se takoj pojavi novo vprašanje: glede na kaj opravičiti to omrežje.

Filozofija s konstruktivistovega zornega kota

Von Foerster ni brez razloga imenoval svojega postulata “metafizični”. Večina odločilnih filozofskih vprašanj spada v kategorijo neodločljivih. Če sprejmemo to tezo, postane naš diskurz mnogo bolj skromen. Epistemološka vprašanja, vprašanje “dosegljivosti resnice”, dileme med realizmom in antirealizmom itd. so neodločljiva vprašanja. Odgovor nanje si lahko izberemo!

Filozofske debate (pa ne le filozofske!) bi se, ob sprejetju von Foersterjevega metafizičnega postulata, glasile takole: “Odločil sem se za ta in ta odgovor na to in to vprašanje. Iz te korenske odločitve sledi tole ...”

“Konstruiramo” torej z izbiranjem. Ko enkrat (*zavedno ali nezavedno*) izberemo korensko (aksiomatsko) stališče, smo postavili temelje miselnemu sistemu. Od tod naprej pa ne moremo več poljubno izbirati odgovorov. Določeno vprašanje je lahko v enem sistemu “korensko”, v drugem pa odgovor nanj izhaja iz izbrane miselne mreže. Nekako tako kot pri grajenju matematičnih sistemov iz peščice izbranih aksiomov.

Ko so enkrat temelji postavljeni, lahko “raziskujemo” omrežje pomenov, ki smo ga tako dobili. Dokler smo na tem področju (torej tam, kjer realistični model dobro funkcionira), lahko raziskujemo, iščemo resnico, postavljamo obče .veljavne sisteme ipd. – vse dokler ne pridemo do meja. Te meje pa so tam, kjer postane nujna vključitev opazovalca v opazovani sistem. Pomembno je, da ko pridemo do teh meja, ne vztrajamo pri realističnem približku. V jeziku sodobne fizike lahko svoje stališče opišem takole: *Realizem je mejni primer konstruktivizma*. (Eden od mejnih primerov.)

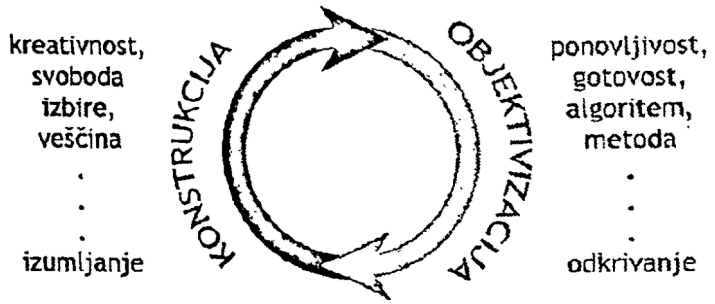
Naj še enkrat poudarim, da “udeležena” različica konstruktivizma (ki jo tukaj predstavljam in se razlikuje npr. od *radikalnega* konstruktivizma Ernsta von Glasersfelda) ni antirealizem, ampak je sprememba drugega reda. Konstruktivisti (po von Foersterju “izumitelji”) smo aktivno vpleteni v svet, ki ga spreminjamo, prav tako kot on spreminja nas. Takšno stališče v vsakdanjem (znanstvenem) življenju ni vedno priročno, zaradi tega si zgradimo nekaj preprostejšega, priročnejšega – objektivno resničnost. In znotraj le-te je resnica pomembno in nujno orodje.

V povratni zanki sta ujeta proces kreiranja in proces aplikacije naše kreacije. V prvem delu kroga smo svobodni, da si lahko izberemo odgovore na neodločljiva vprašanja, s tem postavimo temelje za drugi del, v katerem smo raziskovalci “trdnega” sveta (ki smo ga fiksirali z našim izborom). Dela kroga bi lahko imenovali *konstrukcija* in *objektivizacija* ali *sprememba* in *stabilnost* ali *vključenost* in *ločenost*. Raziskovanje se prične pri drugem delu kroga z raziskovanjem nečesa obstoječega, trdnega. Ko raziskujemo, predpostavljamo, da *obstaja* predmet našega raziskovanja. V tem delu so nam na voljo metodološki postopki, pravila, algoritmi. V tem delu je popolnoma ustrezno iskanje skupne in nespremenljive resnice. Z vidika realizma je to tudi vse. Stabilni, objektivni del kroga je razpotegnjen v ravno črto, katere robov se izogibamo, kolikor je le mogoče. Konstruktivizem pa se osredotoči na te robove, na področje torej, kjer

postane daj-dam med opazovalcem in opazovanim premočan, da bi ga lahko zanemarili. Ko objektivni način spoznavanja in delovanja odpove, ko ne moremo več trivializirati in napovedovati, se prepustimo drugemu delu kroga – delu, kjer se odločamo, kjer ustvarjamo in kjer aktivno sodelujemo s svetom. Tukaj se resnica raztopi v nenehno spreminjanjočem se *tu in zdaj*, v katerem si s propozicijskim znanjem ne moremo pomagati, lahko pa razvijamo *veščino* (ali celo umetnost) uspešnega krmarjenja.

Konstruktivizem ne pripada drugemu, ustvarjalnemu delu kroga, kot to namiguje ime, ampak celotnemu krogu. Če želimo stopiti iz vzorca "več istega", ki ga že dve tisočletji ponavlja filozofija, se moramo odreči iskanju pravega oziroma resničnega modela, ampak moramo sprejeti vse modele in jih nekako zliti.

Slika 1 prikazuje celoten cikel:

Slika 1: Konstrukcija – objektivizacija

Tradicionalen znanstveno-filozofski diskurz je izurjen za delovanje na trivialnem delu kroga. Konstruktivizem tam ne more več prav dosti prispevati, zato pa lahko toliko več pove o netrivialni strani zanke. Z robov trdnega področja prihaja večina lepega in resnično zanimivega. In temu se konstruktivisti ne želimo odreči.

Filozofija je pričevanje

Kot rečeno, večino filozofskih smeri druži ena skupna lastnost: vse želijo "priti stvari do dna". Zdi se, da vse temeljijo na nezavednem epistemološkem modelu, ki filozofu prišepetava, da obstaja objektivna, za vse sprejemljiva resnica – in da jo bo ravno on dokončno razkrinkal. To stanje je neprekosljivo dobro opisal Rorty v uvodu v zbornik *The Linguistic Tum* (1962/1992: 1). Navajam nekoliko daljši citat:

> "Zgodovina filozofije je zgodovina uporov proti delu predhodnikov ter poizkusov, da bi filozofijo preoblikovali v znanost – disciplino, v kateri bi bile na razpolago obče veljavne procedure odločanja za presojanje filozofskih tez. Pri Descartu, Kantu, Heglu, Husserlu, v Wittgensteinovem *Traktatu* in ponovno v njegovih *Filozofskih raziskavah* je moč najti vsem skupno zgroženost nad prizorom filozofov, ki se v nedogled prepirajo o ves čas istih vprašanjih. Ponujene rešitve tega problema pa se zvečine končajo pri predlogih novih metod: na primer, metode "jasnih in razločnih

> idej", kot jo je začrtal Descartes v svojih *Regulae*, Kantova "transcendentalna metoda", Husserlovo "postavljanje sveta v oklepaje", zgodnji Wittgensteinov poizkus, da bi prikazal nesmiselnost tradicionalnih filozofskih tez z vztrajanjem na logični formi ter njegov kasnejši poizkus, da bi brezciljnost teh tez prikazal z določitvijo vzrokov, da je do njih sploh prišlo. Pri vseh teh uporih je bil namen revolucionarjev nadomestiti mnenja z vedenjem in za pravi pomen "filozofije" ponuditi izpolnitev neke končne naloge z aplikacijo določenega niza metodoloških smernic.

V preteklosti je še vsaka od takšnih revolucij padla v vodo, in sicer vedno iz enakih razlogov. Izkazalo se je, da so revolucionarji, tako v kritiki predhodnikov, kot v smernicah za prihodnost, predpostavljali resničnost določenih samoutemeljenih in kontroverznih filozofskih tez. Nove metode, ki so jih predlagali, so lahko brez slabe vesti sprejeli samo tisti, ki so se bili pripravljeni pod te teze podpisati. Vsi filozofski uporniki so se trudili biti brez predsodkov, a nobenemu od njih ni uspelo. To ni nič čudnega, saj si je res težko zamisliti, kakšno metodo naj uporablja filozof, ne da bi vedel karkoli o predmetu, ki ga namerava obravnavati, in o naravi človeškega védenja. Da se lahko sploh odloči, kakšno metodo bo uporabil, je moral že "priti" do določenih metafizičnih in epistemoloških sklepov."

Neskončno filozofsko prizadevanje, ki ga opisuje Rorty, me spominja na pojave, ki jih v svojih knjigah opisujejo družinski terapevti Watzlawick, Weakland in Fisch (1974). Pri analizi številnih primerov psihičnih težav posameznikov ter družinskih problemov so omenjeni terapevti odkrili, da se večina njihovih klientov spoprijema s svojimi težavami na načine, ki ne samo, da težav ne odpravijo, ampak celo poskrbijo za njihovo ohranjanje. Najpogostejšo obliko tovrstnega pristopa k problemu so imenovali "več istega" [*more of the same*]. Za to "strategijo" je značilno, da udeleženci poskušajo rešiti problem s tem, da stalno ponavljajo eno in isto vrsto rešitve. Na primer par, kjer poskuša žena rešiti moževo molčečnost z več in več spraševanja, mož pa poskuša rešiti problem ženinega "stalnega zasliševanja" z vse večjo molčečnostjo. Stalno reševanje problema ga torej ohranja. Še več – bolj kot ga "rešujeta", hujši je problem.[7]

Brezupno neskončno vztrajanje filozofov pri "več istega" je trn v peti mnogim naravoslovnim znanstvenikom, navajenim na pragmatično in ultrahitro reševanje "konkretnih" (in seveda trivialnih) problemov. To je motilo tudi mnoge filozofe, ki so iz nezadovoljstva prestopili v druge stroke, na primer Piageta, ali pa so poskušali filozofijo preroditi v nekaj bolj praktičnega in funkcionalnega. Med slednje delno spadamo tudi konstruktivisti.

Vprašanje je, ali bi "prerojena" filozofija, ki bi se uspela pragmatično spoprijemati z določenimi cilji, sploh še bila filozofija. Mislim, da ne. V dveh tisočletjih se je filozofija poistovetila s strategijo "več istega", s katero poskuša priti na racionalen način iracionalinm stvarem do dna. "Pravi" filozofi tako sploh

[7] Watzlawick, Weakland in Fisch navajajo desetine primerov strategije "več istega", namesto branja njihovih knjig pa se lahko samo ozremo po kateremkoli področju socialnega življenja (tudi svojega). Še en, res tipičen primer, so mednarodni konflikti, na primer med Izraelci in Palestinci. Izraelci "rešujejo" svoj problem z vedno hujšo agresijo, Palestinci pa z vse več bombnimi napadi.

ne poskušajo zamenjati te metode. To stalno obnavljanje istih vprašanj, ta stalni "notranji dialog", daje filozofiji slab sloves, hkrati pa jo drži pokonci. Opravka imamo z enakim vzorcem organizacije, kot ga lahko opazimo pri raziskovanju organizacije živih bitij – stalno iskanje (stabilnosti) je nujno za preživetje. Dokončni odgovori (odkritje dokončne stabilnosti) bi pomenili konec filozofije.

Kaj pa konstruktivisti? Odgovoril bom v prvi osebi ednine, kljub temu da sem prepričan, da bi se večina konstruktivističnih mislecev strinjala z naslednjimi vrsticami:

Menim, da ima pluralizem, ki ga ponuja filozofija, potenciale, ki jih trdne znanosti ne premorejo. Množica različnih, hkrati obstoječih filozofij kaže konstruktivistu na to, da obstaja množica različnih, hkrati obstoječih svetov. Dejstvo, da vsi ti svetovi obstajajo simultano, je dobra novica, ki govori o tem, da lahko sobivamo, ne glede na svojo "resnico".

Mislim, da bi se morali filozofi odpovedati (platonski) ideji, da so oni tisti, ki "ločijo zrno od plev", resnico od neresnice. Takšno stališče je v zadnjem času značilno predvsem za analitične filozofe, prav njihove neskončne, analitično dovršene razprave pa dokazujejo, kako lahko misli skonstruirajo praktično karkoli in to tudi dokažejo (vzemimo, na primer, McTaggardovo študijo o neobstoju časa in brezštevilne, jalove replike nanjo, ki trajajo že skoraj celo stoletje). Menim, da bi morali filozofi sporočati: "Pustimo zrna in pleve skupaj, ko bodo vzkalili, bomo videli, kaj je kaj." Takšno stališče je danes mnogo bolj potrebno kot strogo ločevanje med pravilnim in nepravilnim. Misli same so zelo slab pripomoček za odločanje o življenjsko pomembnih zadevah. Če tega ne bomo kmalu spoznali, je resno ogrožen naš obstoj.

Vsaka filozofija je smiselna, če je le eksistenčno zavezujoča za svojega avtorja

Konstruktivisti ne poskušamo izstopiti iz kroga večnega iskanja resnice. Ne poskušam(o) narediti nove revolucije (revolucija je sprememba prvega reda – preprosto premešanje razmerij med obstoječimi elementi), ki bi pokazala, kako imam(o) prav, vsi ostali pa se motijo. Kako bi to sploh mogli, če pomislimo na von Foersterjevo pojmovanje resnice? (Von Foerster, podobno kot Nietzsche, vidi resnico pretežno kot vzvod moči.)

Po drugi strani pa ne moremo zanikati, da nas ne žene želja po odkritju dokončnega in veljavnega (lahko rečemo tudi – resničnega!) modela sveta. To je gonilna sila, ki nas, prav tako kot vse ostale, žene k raziskovanju in razmišljanju. Morda se razlikujemo od ostalih filozofov edino po tem, da se kljub temu zavedamo "privatnosti", predvsem pa minljivosti svoje resnice. Ko najdemo resnico, je ne postavimo na piedestal nesmrtnosti.

Vsaka filozofska teorija ima (ali pa je imela) pomen za svojega ustvarjalca. (Če ga ni – če je torej bila to zanj le eksistenčno nezavezujoča miselna igrica potem se o njej sploh ne izplača debatirati.) Za konstruktivista je filozofija predvsem *pričevanje* – osebna zgodba iskanja resnice, smisla, bistva. Zaradi tega se mi zdi

velika večina sporov med filozofi huda izguba energije in časa. Ti spori so seveda popolnoma smiselni z vidika realističnega epistemološkega stališča, ki temelji na predpostavki, da izjave nosijo od govorcev neodvisen pomen, ki korespondira ali pa ne korespondira z objektivnimi dejstvi. Kot konstruktivist se s tem seveda ne strinjam. Pričevanje vsakega posameznika je največ, kar lahko pričakujemo od njega, zaradi tega je zelo pomembno, da na vsako filozofijo *najprej* gledamo kot na osebno izpoved, šele potem pa se lotimo primerjav in kritik. Moje stališče najbolje opisuje zgodbica, ki jo navaja von Foerster v spisu "Etika in kibernetika drugega reda" (1995):

> "Imam prijatelja, ki je odraščal v Marakešu. Hiša, kjer je živel, je stala v ulici, ki je ločevala židovsko in arabsko četrt. Kot deček se je igral s prijatelji, poslušal je, kaj so govorili in spoznaval njihove, v temeljih drugačne poglede. Ko sem ga nekoč vprašal, 'Kdo je imel prav?' je odgovoril: 'Oboji.'
>
> 'Ampak, to je nemogoče,' sem protestiral s svojega aristotelskega stališča, 'Le eden od njih lahko govori resnico!'
>
> 'Problem ni resnica,' je odgovoril, 'Problem je zaupanje.'"

Ko se "zgodi" zaupanje, se lahko začne usklajevanje, ki je, kot sem že večkrat napisal, bistven del procesa komunikacije. Pri filozofskih debatah je bistveno usklajevanje o epistemoloških predpostavkah. Treba je priti s "hermenevtičnega" področja (po Rortyju) na "epistemološko". Takšno dialoško početje pa zahteva zavedanje, da sta v dialogu udeležena dva (ali več) sogovornika. Ne moremo govoriti "vsem" – "od nikoder". Ko smo enkrat prepričani, da se naše epistemološke predpostavke ujemajo, potem seveda lahko začnemo preiskovati mrežo pomenov, ki se je spletla okrog teh predpostavk. (Vprašanje pa je, kdaj smo res lahko povsem prepričani v to.)

Tako smo se krožno vrnili do von Foersterjevega metafizičnega postulata. "Epistemološke predpostavke", o katerih govorim, so *neodločljiva vprašanja*, tista torej, na katera si odgovore lahko izberemo. Kot sem napisal v uvodnem delu, je od (zavednega ali nezavednega) izbora odgovora na korensko stališče odvisna zgradba celotnega miselnega sistema. Od odgovora na neodgovorljiva vprašanja (v našem primeru je to, na primer, izbor epistemološkega stališča) je odvisno, kaj bo v našem svetu resnično in kaj ne.

Naj ponovim konstruktivistov izbor odgovora na korensko epistemološko vprašanje:

> Sem *del* sveta. Ko delujem (sem je vključeno tudi spoznavanje), spreminjam sebe in tudi svet.

Dragi bralec, vse, kar sem napisal:

- je moje pričevanje, ki
- ima smisel samo s participatornega epistemološkega stališča (pa še od tam morda ne?!).

TRUTH IS A CONSTRUCT

Constructivists see truth as a tool; as a handy concept that helps us with construction (bringing forth) of the solid (objective) world. The question of truth (and the question of criterion for truth), as well as other metaphysical concepts, belongs to set of in principle undecidable questions. According von Foerster's metaphysical postulate these are the only questions answer to which we can choose. The possibility of choosing (constructing, inventing, accepting) of the answer is open only during the phase of construction of a system of thought. In the second part of hermeneutic circle we don't hove possibility of choosing anymore, here we are limited by logical frames that we chose in the first, creative, part of the circle. At this part of the circle truth is something solid, something we can discover.

It seems that constructivist view differs from other epistemological positions exactly by taking into account the whole, constantly turning, epistemological circle of construction/objectivisation.

Keywords: constructivism, undecidable questions, creative circle

Literatura

Von Foerster, H. (1990). "Through the Eyes of the Other". V Steiner, F. (ur.), *Research and Reflexivity*, London: Sage Publications, str. 1-12.

Von Foerster, H. (1995). "Etics and second order cybernetics". *Stanford Humanities Review*, 2.

Von Glasersfeld, E. (1984). "An Introduction to Radical Constructivism". V Watzlawick, P. (ur.), *The Invented Reality*, New York: W. W. Norton, str.17-40.

Rorty, R (1992). *The Linguistic turn. 3rd ed*. Chicago: The University of Chicago Press.

Ule, A. (2001). *Logos spoznanja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Watzlawick, P., Weakland, J. & Fisch, R. (1974). *Change: Principles of problem formation and problem resolution*. New York: W. W. Norton.